

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

۲۰۲۶/۰۶/۲۰

سیف قاضی زاده

بازپس‌گیری هرات توسط امیر دوست‌محمد خان:

یک تحلیل جیوپولیتیکی

۱. مقدمه

شهر هرات در طول تاریخ یکی از مهم‌ترین مراکز سیاسی و اقتصادی منطقه در زمان خراسان و افغانستان بوده است. این شهر به‌دلیل موقعیت جغرافیایی خاص خود، همواره در مرکز رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی قرار داشته است. در قرن نوزدهم، هم‌زمان با رقابت میان امپراتوری بریتانیا و امپراتوری روسیه در چارچوب رقابت موسوم به بازی بزرگ، هرات اهمیت جیوپولیتیکی خاص پیدا کرد.

در این زمینه، اقدام امیر دوست‌محمد خان برای الحاق دوباره هرات به افغانستان در سال ۱۸۶۳ یکی از مهم‌ترین رویدادهای تاریخ سیاسی افغانستان در قرن نوزدهم به‌شمار می‌رود.

-زمینه‌های تاریخی بحران هرات

پس از فروپاشی دولت درانی (احمد شاهی) در اوایل قرن نوزدهم، اقتدار دولت مرکزی افغانستان در مناطق مختلف تضعیف شد و هرات برای مدتی تحت حکومت محلی خاندان سدوزایی قرار گرفت. در همین دوره، ایران قاجاری نیز تلاش کرد نفوذ خود را در این منطقه احیا کند.

این رقابت سرانجام به جنگ میان ایران و بریتانیا انجامید که به نام جنگ انگلیس و ایران شناخته می‌شود. در نتیجه این جنگ و امضای معاهده پاریس، ایران مجبور شد از ادعاهای خود نسبت به هرات صرف‌نظر کند.

-سیاست بریتانیا در قبال هرات

برای بریتانیا، هرات از نظر استراتژیک اهمیت فوق‌العاده‌ای داشت. سیاستمداران بریتانیایی معتقد بودند که این شهر می‌تواند به‌عنوان دروازه غربی افغانستان و در نهایت راه نفوذ به هند عمل کند.

از دیدگاه استراتژیک، بریتانیا سه گزینه در برابر هرات داشت:

1. قرار گرفتن هرات تحت کنترل ایران
2. استقلال هرات به‌عنوان یک دولت کوچک
3. الحاق هرات به افغانستان

د پانو شمیره: له 1 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: د لیکنیزې بڼې پازوالې د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرو مخکې په خیر و لولئ

بریتانیا گزینه سوم را ترجیح می‌داد؛ زیرا افغانستان در سیاست منطقه‌ای آن کشور به‌عنوان یک دولت حایل میان قدرت‌های بزرگ عمل می‌کرد.

- لشکرکشی امیر دوست‌محمد خان

در چنین شرایطی، امیر دوست‌محمد خان تصمیم گرفت هرات را دوباره تحت کنترل دولت افغانستان قرار دهد. در سال ۱۸۶۳ نیروهای او به سوی هرات حرکت کردند و پس از یک محاصره نسبتاً کوتاه، این شهر را تصرف نمودند.

با سقوط هرات، حاکمیت مستقل محلی در این شهر پایان یافت و هرات به‌طور رسمی بخشی از قلمرو افغانستان شد.

نکته مهم در این رویداد آن است که بریتانیا با این اقدام مخالفت نکرد و حتی آن را در راستای سیاست منطقه‌ای خود می‌دانست.

- پیامدهای ژئوپولیتیکی

تصرف هرات چند پیامد مهم برای افغانستان داشت:

(الف) تثبیت مرزهای غربی افغانستان

الحاق هرات باعث شد که مرزهای غربی افغانستان تا حد زیادی تثبیت شود و این منطقه از رقابت مستقیم ایران خارج گردد.

(ب) تقویت دولت مرکزی

این پیروزی جایگاه سیاسی امیر دوست‌محمد خان را تقویت کرد و اقتدار دولت مرکزی را افزایش داد.

(ج) تثبیت نقش افغانستان به‌عنوان دولت حایل

با الحاق هرات، افغانستان بیش از پیش به‌عنوان یک حلقه حایل میان قدرت‌های بزرگ در سیاست منطقه‌ای شناخته شد.

- ارزیابی تاریخی

از دیدگاه تاریخی، بازپس‌گیری هرات را می‌توان نتیجه همگرایی منافع افغانستان و بریتانیا دانست. در حالی که افغانستان در پی بازگرداندن یک شهر تاریخی و استراتژیک خویش بود، بریتانیا نیز از این اقدام حمایت ضمنی می‌کرد؛ زیرا آن را در راستای مهار نفوذ ایران و روسیه در منطقه می‌دید.

در پژوهش‌های تاریخی و جیوپولیتیکی قرن نوزدهم، شهر هرات اغلب با عنوان «کلید هند» یاد می‌شد. این اصطلاح در ادبیات استراتژیک امپراتوری بریتانیا به کار می‌رفت و نشان‌دهنده اهمیت فوق‌العاده این شهر در معادلات امنیتی آسیای جنوب‌غربی بود.

هرات به‌عنوان «کلید هند»: یک تحلیل جیوپولیتیکی

۱. جایگاه جغرافیایی هرات

هرات در نقطه‌ای قرار دارد که چند حوزه مهم جغرافیایی به هم متصل می‌شوند:

فلات ایران ، آسیا مرکز و مسیر های منتهی به شبه قاره هند .

از دیدگاه جیوپولیتیک ، این موقعیت باعث شده است که هرات در طول تاریخ به عنوان یک گره ارتباطی راهبردی عمل کند . در قرن نوزدهم ، زمانی که رقابت میان امپراتوری بریتانیا و امپراتوری روسیه در چارچوب بازی بزرگ شدت گرفت ، این موقعیت اهمیت بیشتری پیدا کرد .

۲. نگرانی بریتانیا درباره امنیت هند

برای بریتانیا ، مهمترین مستعمره جهان ، سرزمین هند بریتانیایی بود . سیاستمداران و استراتژیست های بریتانیایی همواره نگران بودند که یک قدرت رقیب ، به ویژه روسیه ، از طریق آسیای مرکزی به سوی هند پیشروی کند .

در این چارچوب ، هرات به عنوان یکی از مهمترین نقاط کنترل مسیرهای غربی افغانستان شناخته می شد . تصور غالب در میان استراتژیست های بریتانیا این بود که اگر یک قدرت رقیب بتواند هرات را کنترل کند ، ممکن است در آینده بتواند مسیرهای منتهی به هند را نیز تهدید نماید .

به همین دلیل در ادبیات استراتژیک بریتانیا ، هرات به عنوان « کلید هند » توصیف می شد .

۳. هرات در رقابت قدرت های بزرگ

اهمیت هرات باعث شد که این شهر در مرکز رقابت چند قدرت قرار گیرد :

ایران قاجاری که آن را بخشی از حوزه تاریخی خراسان می دانست

امپراتوری روسیه که به تدریج در آسیای مرکزی گسترش می یافت

امپراتوری بریتانیا که امنیت هند را در اولویت قرار داده بود .

در نتیجه ، هرگونه تغییر در وضعیت سیاسی هرات می توانست توازن قدرت منطقه ای را تحت تأثیر قرار دهد .

۴. بحران هرات و جنگ انگلیس و ایران

در سال های میانه قرن نوزدهم ، تلاش ایران قاجاری برای تصرف هرات موجب واکنش شدید بریتانیا شد و به وقوع جنگ انگلیس و ایران انجامید . در پایان این جنگ و امضای معاهده پاریس ، ایران مجبور شد از ادعای خود نسبت به هرات صرف نظر کند .

این رویداد نشان می دهد که هرات در نگاه بریتانیا صرفاً یک شهر مرزی نبود ، بلکه بخشی از معادله امنیتی هند به شمار می رفت .

۵. نقش هرات در شکل گیری افغانستان

در نهایت ، تصرف هرات توسط امیر دوست محمد خان در سال ۱۸۶۳ باعث شد که این شهر به طور قطعی در قلمرو افغانستان قرار گیرد . این تحول از نظر جیوپولیتیک اهمیت زیادی داشت ؛ زیرا :
مرزهای غربی افغانستان تثبیت شد

نقش افغانستان به عنوان دولت حایل تقویت گردید

رقابت مستقیم ایران و بریتانیا در هرات کاهش یافت .

بررسی تاریخی نشان می‌دهد که عنوان « کلید هند » برای هرات بازتاب‌دهنده اهمیت جیوپولیتیکای این شهر در قرن نوزدهم است. موقعیت جغرافیایی هرات در تقاطع مسیرهای مهم منطقه‌ای باعث شد که این شهر در مرکز رقابت قدرت‌های بزرگ قرار گیرد و در شکل‌گیری سیاست‌های منطقه‌ای بریتانیا نقش مهمی ایفا کند.

از این منظر، بحران هرات نمونه‌ای روشن از تأثیر جغرافیا بر سیاست بین‌الملل و شکل‌گیری ساختارهای ژئوپولیتیکای در آسیای مرکزی به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

بازپس‌گیری هرات توسط امیر دوست‌محمد خان در سال ۱۸۶۳ یکی از مهم‌ترین تحولات سیاسی افغانستان در قرن نوزدهم محسوب می‌شود. این رویداد نه تنها به تقویت دولت مرکزی افغانستان کمک کرد، بلکه نقش این کشور را در معادلات ژئوپولیتیکای منطقه تثبیت نمود. از این منظر، بحران هرات نمونه‌ای بارز از تأثیر رقابت قدرت‌های بزرگ بر شکل‌گیری مرزها و ساختارهای سیاسی در آسیای مرکزی به شمار می‌رود.

منابع و مأخذ:

The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia – Peter Hopkirk

Afghanistan: A History from 1260 to the Present – Jonathan L. Lee

The Cambridge History of Iran – Cambridge University Press

Conflict and Conquest in the Islamic World – Alexander Mikaberidze

عرض حرمت

سیف قاضی زاده